

Fontes

Buzogány Dezső
Kolozsvár

A református egyház vendégeinek és külföldi teológiai hallgatóinak megfigyelése Romániában, a 20. század második felében I.

Secret Police Watching the Guests and the Foreign Students
of the Hungarian Reformed Church in Romania
at the End of the 20th Century. I. Abstract

The second half of the 20th century can be characterised by a consolidation of all state structures of the Communist Party. The most important institution in keeping the power was the Secret Police (Securitate), which exercised a strict control over the Churches, including the Hungarian Reformed Church. The Securitate was mostly interested in the foreign contacts of the church. After the Second World War the Reformed Church has kept its contacts with the Reformed Churches in Hungary, as well as with many other Western European churches from the former West Germany, Holland, Switzerland, etc. The Secret Police's purpose was to gather as many information as possible about the different contacts, and to control the whole issue.

Keywords: Hungarian Reformed Church, the church history of the second part of the 20th century, Securitatea (Communist Secret Police), Dutch students in the Communist Romania.

A román Állambiztonsági Szolgálat (a továbbiakban: ÁBSZ) múltját feltáró román nyelvű szakirodalom, az elmúlt két évtized alatt, hatalmas szaktanulmány-tömböt produkált.¹ Ehhez képest az erdélyi magyar

¹ Alább csak néhányat említünk a többszáz címből. *Serviciul Român de Informații. Cartea Albă a Securității (23 august 1944 – 30 august 1948)*. Vol. I. București 1997; vol. II. (1948–1958) București 1994; vol. III. (1958–1968) București 1995; vol. IV. (1968–1978) București 1995. Ștefănescu, Paul: *Istoria secretă a serviciilor secrete*. Alux București 1992. Pele, Gheorghe: *Servicii și acțiuni secrete*. Editura Ministerului de Interne, București 1996. Cosma, Neagu: *Securitatea, poliția politică, dosare, informatori*. Editura Polirom, București 1998. Oprea, Marius: *Nașterea Securității*. In: *Analele Sighet* 6. Academia Civică, București, 1998. Uő: *Fapte și moravuri la securiștii anilor '50. Radiografie a Direcției de Anchete Penale a Securității (1949–1952)*. In: *Analele Sighet* 7. Academia Civică, București, 1999. Uő: *O istorie a informatorilor Securității*. In: *Analele Sighet* 9.

szakirodalom meglehetősen szegényes. A biztonsági szolgálat és az ortodox egyház viszonyát vizsgáló elemzések és tanulmányok² is meghaladják az erdélyi magyar egyházak és az ÁBSZ kapcsolatát feltáró írásokat – mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt. Ami pedig az erdélyi református egyházat illeti, a kérdéskör kutatása még igencsak az elején tart és alig tud felvonultatni néhány egyéni visszaemlékezést.³ Az erdélyi református egyház történetének egyik-másik ese-

Academia Civică, București 2001. Uő: Pagini din „copilăria” Securității române. In: *Dosarele istoriei* nr. 5/1996. Uő: Gheorghiu Dej, poliția secretă și puterea. In: *Dosarele istoriei* nr. 3(8)/1997. Dennis Deletant: *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*. Editura Humanitas, București 1998. Uő: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu Dej și statul polițienesc. 1948–1965*. Polirom, Iași 2001. Uő: *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949–1989*. Polirom, Iași 2002. Troncotă, Cristian: *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuză la Ceaușescu*. Editura Ion Cristoiu, SA, București 1999. Uő: *Istoria Securității regimului comunist din România. 1948–1964*. Institutul Național Pentru Istoria Totalitarismului, București 2003. Uő: *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România. 1965–1989*. Editura Elion, București 2003. Uő: *Torționarii: istoria instituției Securității regimului comunist din România (1948–1964)*. Editura Elion, București 2006. Olaru, Stejărel – Herbstritt, Georg: *Stasi și Securitatea*. Editura Humanitas, București 2005. Dobre, Florica – Banu, Florian – Duică, Camelia – Moldovan, Silviu B. – Țăranu, Liviu (ed.): *Trupele de Securitate (1949–1989)*. Editura Nemira, București 2004. Opriș, Ioan: *Istoriile și Securitatea*. Editura Enciclopedică, București 2004.

Hadd említsünk néhány címet a volt titkosszolgálati alkalmazottak visszaemlékezéseiből is. Ld. Ebben a könyvben: Cosma, Negau: *Securitatea văzută din interior. Pagini de memorii*. Editura Globus, București 1994. Továbbá: Tăbăcaru, Dumitru Iancu: *Sindromul Securității*. Editura PACO, București, é.n. Gal, Ionel: *Rățiune și represiiune în Ministerul de Interne. 1965–1989*. Editura Domino, Iași 2001. Pleșiță, Nicolae: *Ochii și urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleșiță. Dialoguri consemnate de Viorel Patrichi în perioada aprilie 1999 – ianuarie 2001*. Ianus, București 2001. Păcepa, Ion Mihai: *Amintirile unui general de securitate*. Editura Venus, București 1992; az eredeti munka: *Red Horizons: The True Story of Nicolae and Elena Ceausescu's Crimes, Lifestyles and Corruption*. Washington D. C., Regnery Gateway 1987. Negulescu, Victor: *Spionaj și contrașpionaj: din viața și activitatea unui ofițer de informații (amintiri, deziluzii, speranțe). 1966–1996*. Editura Bibliotheca, Târgoviște 1999.

² A rengeteg újságcikk mellett csak a lényegesebb elemzéseket említjük, amelyek többnyire az ortodox egyház mentegetését vállalták fel. Dură, Ioan: *Din istoria Bisericii Ortodoxe Române a anilor 1945–1989. Evidențe și realități din viața acesteia*. Editura Ramida, București 1994. Uő: *Pătămirea Bisericii ortodoxe Române (1945–1989)*. Editura Ramida, București 1994. Onoșoru, Gheorghe: *Atitudini politice ale clerului din România. 1944–1948*. In: *Arhivele totalitarismului* nr. 2–3/1997. Ciuceanu, Badu – Păiușan, Cristina: *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*. Vol. I. (1945–1958). Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București 2001. Enache, George – Petcu, Adrian Nicolae: *Biserica Ortodoxă Română și Securitatea*. Note de lectură. In: *Totalitarism și rezistență, teroare și represiiune. Studii*. Editura CNSAS, București 2001. Vasile, Cristian: *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*. Curtea Veche, București 2005. Enache, George: *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*. Editura Nemira, București 2005. Petcu, Adrian Nicolae: *Securitatea și cultele în 1949*. In: *Partidul, Securitatea și cultele. 1945–1989*. Editura Nemira, București 2005.

³ Gondolunk itt elsősorban Ötvös Józsefnek az *Üzenet* hasábjain sorozatban megjelenő írásaira. Az Erdélyi Református Egyházkerület Átvilágító Bizottsága tényfeltáró és nem tudományos munkát végez (bár bizonyos részletein tetten érhető akár a tudományos módszeresség is), ezért az *Értesítőben* megjelent kiadványát nem soroljuk ide. Molnár János kétkötetes mun-

ményéről vagy személyéről mindez ideig csak román nyelvű szaktanulmány készült az ÁBSZ levéltárában található adatok alapján.⁴ Az alább sorra kerülő bemutatásban jelentős forráseggyüttesként támaszkodhattunk a nemrég megjelent kétkötetes dokumentumgyűjteményre, amely végigköveti az ÁBSZ 45 éves történetét és sok fontos és érdekes eredeti iratot publikál a Szolgálat levéltárából.⁵

A volt ÁBSZ levéltárának anyagában jól körülhatárolható témaként kínálkozik feltárára és kutatásra az erdélyi református egyház külföldi kapcsolatainak kérdésköre. Az anyag még ebben a szűkített témakeretben is hatalmas, és több kutató sokévi munkával tudná csak teljes egészében feltárni. Ezért még csak próbát sem teszünk arra, hogy részletesen bemutassuk, legfeljebb a figyelmet kíséreljük meg ráirányítani. Terjedelmi okokból jelentősen szűkíteniünk kellett a feldolgozásra kerülő ügynöki jelentések számát is.

Természetesen nem volt célunk dekonspirálni a fedőneveket, ezért nem is fedtük fel az ügynökök kilétét, hiszen a titkosszolgálati levéltár anyagának szakszerű feldolgozása során nem ezt tekintjük az egyháztörténet legfontosabb feladatának. Ehelyett témák, egyházi események és jelenségek nyomába eredtünk, amelyek megértésére és dokumentálására használtuk a jelentések tartalmát. Ugyanakkor próbát tettünk ezekből megérteni azt a bonyolult kapcsolati rendszert is, amely e két intézmény között alakult ki. E viszonyrendszerben különös-

kájának második darabja (Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. II. kötet. Partium Kiadó, Nagyvárad 2010) ismerteti az egyes egyéni dossziék tartalmát és kisebb-nagyobb idézeteket közül belőlük.

⁴ Jánosi Csongor: Procesul organizației Tineretului Maghiar din Ardeal. Studiu de caz. In: Popa, Ilie (ed.): *Experimentul Pitești. Conference proceedings. Comunicări prezentate la Simpozionul Experimentul Pitești – Reeducarea prin tortură. Cultura, Tineretul și Educația în regimurile dictatoriale comuniste. Ediția a VII-a. Pitești 05–07 octombrie 2007*. Fundația Culturală Memoria Filiala Argeș, Pitești 2008, 347–360. Uő: Procesul membrilor mișcării de reinnoire spirituală „Bethania”. In: Budeancă, Cosmin – Olteanu, Florentin (ed.): *Forme de represie în regimurile comuniste*. Polirom, București 2008, 318–339. Uő: Alegere de episcop în Eparhia Reformată Cluj: numirea în funcție a protopopului de Sibiu, Nagy Gyula. In: *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist*. Vol. III. Polirom, Iași 2008, 303–318. Uő: Reglementarea catehizării în eparhiile reformate Cluj și Oradea în anii '50. In: Popa, Ilie (ed.): *Experimentul Pitești – Reeducarea prin tortură. Cultura, Tineretul și Educația în regimurile dictatoriale comuniste, ediția a VIII-a, Pitești, 03–05 octombrie 2008*. Fundația Culturală Memoria Filiala Argeș, Pitești 2009, 475–492. Uő: Organizația fictivă „Uniunea Preoților Reformați din Ardeal”, sau dezinformarea organelor securității: modalitate de răzbunare personală a agentului informator „Ardeleanu”. In: Budeancă, Cosmin – Olteanu, Florentin (ed.): *Stat și viață privată în regimurile comuniste*. Polirom, Iași 2009, 331–359. Uő: Cariera unui ofițer de securitate. Ungváry József în documentele de arhivă și în memoria colectivă. In: Budeancă, Cosmin – Olteanu, Florentin (ed.): *Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze, desfășurare și consecințe*. Polirom, Iași 2010.

⁵ *Securitatea. Structuri/Cadre. Obiective și metode (1948–1967)*. Vol. I. Documente editate de Florica Dobre (coord.), Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Duică, Liviu Țăranu, studiu introductiv de Florian Banu. Editura Enciclopedică, București 2006. *Securitatea. Structuri/Cadre. Obiective și metode (1967–1989)*. Vol. II. Documente editate de Florica Dobre (coord.), Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, studiu introductiv de Elis Neagoe-Pleșa și Liviu Pleșa, Editura Enciclopedică, București 2006. [A Továbbiakban: SecurStructObiect. I, illetve II.]

képpen az ÁBSZ működésének kulisszák mögött rejtőző mozgatórugóit és a szintéren megmutatkozó nyílt módszerét igyekeztünk elérhető közelségbe hozni.

A református egyház külföldi vendégeinek általános megfigyelése

Alkalmi megfigyelések

A romániai ÁBSZ története első korszakának (1948–1967) utolsó nagyobb átszervezése 1956 februárjában kezdődött el, és végbe is ment néhány hónap alatt. Azért említjük ezt az átszervezést, mert a külföldiek megfigyelésével kapcsolatos adataink az évtized végén sűrűbbekké válnak. Ennek okát – az 1956. évi magyarországi forradalom mellett – az új pártdirektívákban gyanítottuk. Az átszervezés dokumentumában valóban találunk utalást a külföldiek megfigyelésének tekintetében, de korántsem a várt és remélt mértékben és mennyiségben. A dokumentum ugyanis csak a kapitalista országok Romániába menesztett hírszerzőinek kiszűrését írta elő feladatként. Még halvány utalást sem találtunk sehol arra, hogy ezek vallási intézményeket használtak volna fel fedezetként itteni munkájuk során (ezt a hetvenes évek után már tartalmazzák a dokumentumok).

Az átszervezés során a III. Igazgatóság, tehát a kémelhárítás foglalkozott a külföldiek ellenőrzésével. Ez már közelebb visz az egyházi munka megfigyelésének kérdésköréhez, ugyanis az Igazgatóság feladatai között első helyen szerepelt a nacionalista, klerikális és szektás körök ellenséges tevékenységének felfedése, valamint a külföldi intézményekkel fenntartott kapcsolati csatornáinak felderítése. Nincs szó viszont szó szerint az egyházi körök külföldi vendégeinek megfigyeléséről, és az Igazgatóság 6 alegysége közül egyiknek a megbízatása között sem szerepel hasonló feladat.⁶

Ismervén az ötvenes évek szinte teljesnek mondható határozatát és igen szigorú korlátozásait a határátlépési vízumok terén, feltételezzük, hogy a nyugat-európai országokból érkező egyházi látogatók száma nem lehetett túl nagy, látogatásaik inkább alkalmiak voltak, mint rendszeresek, tehát nem volt igazán szükség olyan komoly ügynöki hálózatot kiépíteni a református egyházban, mint a hetvenes évektől kezdődően, amikor lazulás tapasztalható ezen a téren. Ugyanis az ország elfordult a merev szovjet orientációtól, miután Ceaușescu elnök látványos nyugat-európai és amerikai kapcsolatokat kezdett el ápolni (Nixon amerikai elnök, De Gaulle Bukarestbe látogat, Ceaușescut Carter elnök hívja meg Amerikába, Angliában a királynő vendége stb.). Talán az alkalmi látogatásokkal magyarázható az, hogy az átszervezés során nem hangsúlyozzák külön is az egyházi külkapcsolatok alapos monitorizálását.

Ez persze nem jelentette azt, hogy a Szolgálat nem figyelte és nem figyeltette a református egyház külföldről érkező egyházi vendégeit. Az első korszak róluk készült ügynöki jelentései azonban többnyire alkalmiszerűek, nem rendszeresek és nem szervezettek. A ritka jelenségnek számító külföldi látogatások

⁶ SecurStructObiect. I-80.

szórványosan ugyan, de megjelennek a személyi dossziékban. Vizsgálatunk során – az anyag nem mindennapi méretei miatt – csak egyházunk két igen jelentős intézményének kisebb szegmensét vettük vizsgálat alá, mert többnyire itt haladtak át a külföldi látogatók, később pedig oda érkeztek a holland diákok, másrészt, zárt közösség lévén, könnyebben átlátható és ellenőrizhető volt.

Néhány konkrét eset ízelítő gyanánt, a hatvanas évekből.

1961. május 29-én „POPESCU” ügynök az egyik holland lelkész látogatásáról jelent,⁷ 1961. május 29-én pedig ugyanazon „POPESCU”, többek között, külföldi látogatásáról.⁸ Az ügynök kapcsolata az ÁBSZ szerveivel rendszeresnek és szorosnak tűnik. Meglátszik ez abból is, hogy az ÁBSZ őt tekinti az egyik igen jelentős operatív akció kulcsszereplőjének. Az egyik 1961-ből fennmaradt dokumentum a Titkosszolgálat azon tervezetét tartalmazza, amellyet a két romániai református egyházkerület egyesítésére dolgozott ki. Nos, az ügynököt, szolgálatainak elismeréseképpen, a legmagasabb tisztséggel jutalmazták: ő lett volna az egyesített püspökség első számú embere.⁹

1964. november 14-én „DENES JANOS” ügynök jelent Hinrich Hellstern zürichi lelkésznek és a Református Világszövetség küldöttségének a református püspöknél tett látogatásáról. Jelentését, a tiszti lapalji megjegyzése szerint, a korábban kapott feladatok teljesítéseként tette meg. Feladata továbbra is a régi maradt: figyelje a külföldről érkező idegeneket.¹⁰ 1963. július 19-én ugyancsak „DÉNES JÁNOS”¹¹ ügynök jelentett a reformáció magyarországi megemlékezéséről és Nagy Gyula püspökről.¹² Az amerikai egyesült presbiteriánus egyház képviselőinek látogatását és ajándékait két ügynök is megemlíti jelentésében: „GALOS ISTVAN” 1965. augusztus 3-án,¹³ illetve „KÖRÖSI” augusztus 28-

⁷ ACNSAS, I-17752/1. 142.

⁸ A jelentés végére a Szolgálat főnöke ezt írta: „Páll kapitány elvtárs. Az ügynököt alaposan ki kell képezni, hívják találkozásra.” („Tov. Cpt. PALL. Agentul va trebuie bine instruit, să fie chemat la întâlnire”) ACNSAS, I-17752/1. 142.

⁹ Az egyesítést két lépcsőben tervezték megvalósítani: mindenekelőtt le kellett cserélni az épp hatalmon lévő egyházkerületi vezetést, aztán az új vezetéssel karöltve végezték volna el az egyesítést. Funcțiunile susnumiților [vagyis az akkori tisztségek] să le ocupăm cu următoarele persoane: 1. I[...] S[...] (agent al organelor noastre), preot, actualmente profesor la Institutul Teologic Protestant din Cluj. 2. Sz[...] A[...] (agent al organelor noastre) preot, actualmente profesor la Institutul Teologic Protestant din Cluj. 3. K[...] G[...] (om de încredere al organelor noastre), preot paroh în Cluj. [...] După efectuarea schimbărilor menționate mai sus, va deveni actuală problema unificării Episcopiei Reformate din Cluj, cu Episcopia Reformată din Oradea, acțiune ce va fi realizată prin intermediul noii conduceri a Episcopiei. I-017752/2. Vö. Buzogány Dezső: A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez II. In. *Református Szemle* 2013/1, 95.

¹⁰ ACNSAS, I-210099/3. 229–233.

¹¹ Az ügynökök fedőneveit úgy vettük át, ahogyan az illető jelentés fejlécében szerepelnek. Ezért bizonyos esetekben apróbb eltérések mutatkoznak az azonos fedőnevek esetében (KIS, KISS, IULIAN, IULIANO, DENES JANOS, DENES IANOS stb.), amelyek nem tőlünk származó elütések.

¹² ACNSAS, I-233523. 13.

¹³ ACNSAS, I-210099/3. 318.

án.¹⁴ Továbbá 1967. július 17-én „PAL JOZSEF” jelent Hamza András amerikai lelkészről,¹⁵ és Babos Sándor misszionáriusról.¹⁶

Az újjászervezett ÁBSZ rendszeresített megfigyelési munkája

Az ÁBSZ 1967–68-ban kivitelezett alapos átszervezése után két alapvető szempont került előtérbe: a párt csúcsvezetése szorosabb irányítás és ellenőrzés alá vonta a Szolgálatot, kádereit pedig szakmai és általános műveltségi képzésnek vetette alá. Egyre több tisztet toborzott a főiskolák és egyetemek végzősei közül, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a titkosszolgálatot szakmai elitté tegye (az ÁBSZ szerkezeti struktúrájában külön Személyzeti Igazgatóságot is létrehozott a káderek szakszerű képzésére).

A nacionalista megnyilvánulások 1968-ban kerültek az ÁBSZ tevékenységét irányító Állambiztonsági Tanács látómezőjébe, amikor a „Szabad Európa Rádió ügyében szervezett Nemzeti Bizottságot” adatszerzésre szólította fel „az Erdéllyel kapcsolatos román-magyar kapcsolatok alakulásáról”.¹⁷ Az erdélyi magyar nacionalizmus csakhamar összekapcsolódott az egyházal. Az I. Igazgatóság (tehát a belső hírszerzés) második embere, Iana Aurel 1970. január 29-én terjesztette jelentését az Állambiztonsági Tanács elé az 1969. esztendőről. Ennek az első felében olvassuk, hogy az I. Igazgatóság feladatának tekintette, többek között a következőt:

„[...] vegye elejét bármilyen, az állam biztonsága ellen irányuló szervezkedési és egyéni próbálkozásnak [...], amely a nacionalista-sovinista és irredenta körök aktív elemei irányából érkeznenek, akik ellenséges tevékenységet fejtenek ki az egyházak és a szekták leple alatt.”¹⁸

1972-ben felfigyelnek arra, hogy egyre több vallásos irodalmi termék kerül be az ország területére, nemcsak a törvénytelenül működő szekták, hanem egyes törvényes felekezetek címére is. A külföldi egyházak küldötteik vagy turisták révén juttatják el a vallásos irodalmat a címzettekhez.¹⁹ A tervezet III. pontja részletes ütemtervet dolgoz ki a csatornák felderítésére.

Az újjászervezett Szolgálat érdeklődése a református egyház külföldi kapcsolatai iránt megmutakozott a részletes ügynöki jelentések számának növekedésén is. Csak néhányat említünk igazolásképpen a hatvanas évek végéről és a hetvenes évek elejéről. Az egyik jelentős egyházi intézmény alkalmazottja, 1968.

¹⁴ ACNSAS, R-289276. 99–102.

¹⁵ ACNSAS, R-289276.175.

¹⁶ ACNSAS, R-289276. 178.

¹⁷ „Evoluția relațiilor româno-maghiare cu privire la Transilvania.” Nota nr. 27. Emisă de Consiliul Securității Statului privitoare la activitatea „Comitetului Național pentru Europa Liberă” (CNEL). 1968. Február 8. SecurStructObiect. II-257.

¹⁸ SecurStructObiect. II-385.

¹⁹ „Plan cuprinzând măsurile ce vor fi întreprinse de către organele Ministerului de Interne pentru prevenirea și curmarea unor acțiuni ce contravin politicii partidului și statului nostru.” SecurStructObiect. II-412–416.

szeptember 20-án, a saját neve alatt jelent hosszú oldalakon keresztül a Református Világszövetség végrehajtó bizottságának kolozsvári üléséről. A jelentés aljára, a tiszt szokásos megjegyzéseire fenntartott helyre, a tartótiszt az alábbi megjegyzést tette:

„J[...] S[...] szerveink informátora volt, akivel a kapcsolatot megszüntettük [...] fentnevezett ez alkalommal operatív értékű adatokat szolgáltatott a nyugati országok küldötteiről. Jelentését ugyancsak a megszabott feladatok teljesítéseként adta le. Meg kell jegyeznünk, hogy folyó év júniusában, a vele történt kapcsolatfelvétel után J[...] S[...] azt kérte, hogy adassék lehetőség számára az állambiztonsági szervekkel szervezett módon is együttműködni. [...] Ajánlom, hogy folytatódjanak J[...] S[...]el a találkozások, és tekintettel teológiai képzettségére, reaktiváljuk őt informátorként.”²⁰

A rendelkezésünkre álló anyag sok éves tanulmányozása során egyetlen olyan kéréssel sem találkoztunk, amelyben a hálózaton kívülre került lelkész-ügynök újra felvételét kérte volna. Két dolgot jelez ez: először a kapcsolati rendszerből kiesett személy a saját neve alatt továbbra is együttműködő maradt, nem szakképzett informátori, hanem kollaborátori minőségben (ezt erősíti meg 1968. augusztus 12-én írt korábbi jelentése is, amelynek fejezetcímében a tiszt J[...] S[...] polgári neve mellé odaírta a „colaborator” minősítést).²¹ Másodszor jelzi, hogy az ügynök reaktiválása után nem mindig kapott második fedőnevet, ez esetben továbbra is korábbi fedőnevei egyikén, vagy párhuzamosan mindkettőn jelentett. A fedőnevek kérdéskörét illetően ez akár procedurális gyakorlatnak is tekinthető, bár a titkosszolgálati munkamódszereket ismerve, mindenre szokott lenni kivétel is.

A külföldiekről szóló ügynöki jegyzékekre visszatérve „ENYEDI ZOLTÁN” jelenti 1971. augusztus 11-én, hogy az intézmény egyik alkalmazottja látogatást tett Helsinkiben Martii Ilmari Siniojori püspöknél.²²

„VASS ZOLTÁN” ügynök jelenti 1971. augusztus 3-án, hogy Meckel Ernst Eugen lelkész Kelet-Németországból (Berlin), családjával együtt, ez év augusztusában Erdélyben időzött.²³

„CSOMA” ügynök jelenti 1971. szeptember 7-én, hogy e hónap 4-én meglátogatta őt Samuil Calian amerikai teológiai professzor.²⁴

²⁰ „Cu aceasta ocazie și ulterior susnumitul a furnizat date cu valoare operativă despre emisării din țările occidentale. Prezenta notă este furnizată de asemenea în urma sarcinilor trasate. De menționat că [...] după contactarea din luna iunie a.c. a solicitat să i se acorde posibilitatea de a colabora în mod organizat cu org[anele] de securitate. [...] Propun a se continua întâlnirile cu [...] și reactivarea lui ca informator, având în vedere pregătirea lui teologică.” Onac Ioan. JI-I-210099/5. 214–214 verso.

²¹ ACNSAS, I-211500/4. 36–37.; ld. még ACNSAS, I-211500/1. 113.

²² ACNSAS, I- 210099/5. 389.

²³ ACNSAS, I- 210099/5. 393.

²⁴ ACNSAS, I- 210099/5. 397.

„BIBLIOTECARUL” ügynök 1971. szeptember 16-án jelenti, hogy két hazai lelkész idegen személy társaságában látogatta meg a Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárát. Az ügynök az idegen nevére nem emlékszik, csak annyit tud róla, hogy dogmatika tanár valahol Chicago mellett. Utánajárt és ugyanaznap írt második jelentésében már közli a tanár nevét is (Cernegie Samuel Calian), a látogatás pontos időpontjával együtt: szeptember 4., délután 19 óra.²⁵

K[...] Gy[...] kollaborátor jelenti 1971. október 7-én, hogy az egyik egyházi alkalmazott felesége panaszkodott a sok bel- és külföldi vendég miatt, akiket férje rendszeresen vendégül lát; az elmúlt év nyarán pl. legalább 25 személy vonult át lakásukon.²⁶

„CSOMA” ügynök 1971. november 22-én jelenti, hogy november 12–18 között a református püspököt meglátogatta Hebe Kohlbrugge,²⁷ a Hollandiai Református Egyház Diakóniai Szolgálatának főtitkára (70 000 holland forintot hozott az árvízkárosultak megsegítésére), és Tüski István, a Hollandiában működő magyar református diaszpóra lelkésze, feleségével együtt, akik november 13-án, a holland diákok kíséretében, felkeresték a Protestáns Teológiai Intézetet. Jelenti, hogy sok lelkészt meghívnak Hollandiába, sokan pedig autót és motorkerékpárt kaptak ajándékba. Az ügynök ezt írja:

„Az a gyanú, hogy ezek az ajándékok és meghívások tervezettek, szisztematikusan előkészítettek, és egyéni érdekeket szolgálnak.”²⁸

A HEKS segélyszervezet főtitkára, hivatalánál fogva, ugyancsak méltán tartott számot az ÁBSZ érdeklődésére, hiszen az innen érkező segélyek irányítására és szétosztására nézve jelentős szerep hárult rá. 1971. szeptember 7-én

²⁵ ACNSAS, I-210099/5. 404–405.

²⁶ ACNSAS, I-210099/5. 416.

²⁷ Hebe Kohlbruggét igen alapos megfigyelés alatt tartják. Ld. a megfigyelő hálózat alább következő jelentéseit. 1971. május 21-én „VASS ZOLTÁN” jelent hosszan róla. ACNSAS, MD-20250. 2–5. „NAGY GÉZA” és „BIBLIOTECARUL”. ACNSAS, MD-20250. 11–14. „Raport protocolar”-t ír Juhász István és Péntek Árpád. ACNSAS, MD-20250. 27, 31–32. „SZABÓ JÓZSEF”. ACNSAS, MD-20250. 42–44. „PÉTER ANDRÁS”. ACNSAS, MD-20250. 39. „CSOMA” ACNSAS, MD-20250. 64. „BARTHA” ACNSAS, MD-20250. 67. „ARTHUR” ACNSAS, MD-20250. 68–69. „PÉTER ANDRÁS”. ACNSAS, MD-20250. 70. „PÁL JÓZSEF”. ACNSAS, MD-20250. 104.; sursa: „IUHASZ STEFAN”. ACNSAS, MD-20250. 105–106. „SZABÓ BÉLA”. ACNSAS, MD-20250. 110. Sursa: „PAPP LÁSZLÓ”. ACNSAS, MD-20250. 112. „KOVÁCS GHEORGHE”. ACNSAS, MD-20250. 118–122. „BALAOGH MÁRTON”. ACNSAS, MD-20250. 145. „IUHASZ STEFAN” „Notă informativă” 1968. július 18-án. ACNSAS, 211500/4. 32. „IONESCU”. ACNSAS R-289591. Vol. 2. 1–4 verso. BALINT ügynök 1973-ban tájékoztatja az ÁBSZ-t. ACNSAS, R-259019/1. 37. A jelentést ld. R-259019/2. 4. A feljelentők jelentős hányada a korabeli ún. belső egyházi ellenzék csoportjához tartozott. Megérvné a Kohlbrugge jelenséget alaposabban végigelemezni, mert komoly egyházpolitikai implikációi voltak.

²⁸ ACNSAS, I-210099/5. 430–432.

„CSOMA” ügynök jelenti, hogy Hans Schaffert, a HEKS főtitkára, 1971. július 21-én kezdte meg látogatását Erdélyben.²⁹

1979. december 21-én „KIS” ügynök jelent róla. Az egyik, Hans Schaffert-ről írt jelentés végére tett megjegyzés szerint a tartótiszt négy ügynökkel tervezi behálózni őt („BIBLIOTECARUL”, „PRODAN”, „DORU” și „URMOSI”), hogy pozitív befolyást gyakoroljon rá.³⁰

Az ÁBSZ a saját elképzelésének megfelelően kívánta alakítani a református egyház külpolitikáját is. Erre belső, egyházi ügynököket vett igénybe. „DORU” 1979. június 12-én keltezett jelentésének végére a tartótiszt ezt írta: „az illetékes szervek, illetve „CSOMA” és „DORU” ügynökök segítségével szervezzék meg a [XY] forrás delegálását, kapcsolati személyként, a Református Püspökség és a svájci, illetve a hollandiai székhelyű Reformátusok Világszövetsége között”.³¹

A Reformátusok Világszövetségének 1980. évi brassói ülését kiemelt eseményként kezelte az ÁBSZ. A kolozsvári tartótiszt erre készülve jegyzi fel az egyik, 1980. február 13-án kelt ügynöki jelentés végére:

„[...] az alábbi ügynököket irányítjuk adatgyűjtés végett a Református Világkongresszusra, amely hazánk érdekeit érintheti: BIBLIOTECARUL, DORU, CSOMA.”³²

Érdemes volna akár tanulmány erejéig is számba venni e jelentős esemény megjelenését a titkosszolgálati dokumentumokban. A Reformátusok Világszövetsége erdélyi tevékenységének jelentőségét mutatja az is, hogy az ÁBSZ-nek sikerült beszerveznie az egyik teológiai tanár feleségét is a szövetség itteni működésének megfigyelési folyamatába, aki „SONIA” fedőnév alatt jelentett a Világszövetség végrehejtő bizottsága elnökének erdélyi munkájáról.³³

A Belügyminisztérium Kovászna megyei felügyelősege (Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Covasna) 1980. április 15-én jelenti a kolozsvári társszervezetnek, hogy ez év március 31. és április 7. között Kovászna megye területén a Rohaan A. Jan vezette holland csoport jelenlétét észlelték.

„A rendelkezésünkre álló adatokból kitűnik, hogy nevezettek [...] kolozsvári református lelkésszel szimpatizáló és az őt támogató csoport tagjai, aki püspök akar lenni. Az Önök tájékoztatására közöljük, hogy megyénk területén több személlyel is kapcsolatba léptek [...], akik zömében református lelkészek, akiknek jelentős pénzüsségeket adtak át valutában, hogy személyi igényeiket kielégítsék, vagy

²⁹ ACNSAS, I-210099/5. 401.

³⁰ ACNSAS, I-210099/8. 179. ACNSAS, I-210099/9. 172–173 verso.

³¹ „Tot în scopul de mai sus, prin organele competente, ca și sursele CSOMA și DORU să se organizeze delegarea sursei [PÁ] ca persoana de contact între Episcopia Reformată și Organizația Mondială a Reformaților cu sediul din Elveția și Olanda.” Ld. CNSAS, R-281208/1–3. 275.

³² „Vom dirija în direcția obținerii de date privind organizarea congresului Mondial Reformată care ar afecta interesele țării noastre, sursele: BIBLIOTECARUL, DORU, CSOMA.” JI-I-210099/8. 221.

³³ ACNSAS, I-210099. Vol. 8. 220.

azért, hogy 'megsegítsék' azon egyházközségeket, ahol ezek szolgálnak. Megjegyezzük, hogy némely 'segélyt' olyan személyeknek szánták, akiknek semmiféle kapcsolatuk nincs a református egyházzal."³⁴

A hírszerzés szempontjából fontos eseménynek tekintették még a jelentősebb egyházi személyiségek temetéseit is, hiszen az ilyen eseményen rengeteg külföldi vendég jelent meg. Ezzel magyarázható az a komoly operatív előkészület, amelynek tervét 1987. november 18-ára tervezték. Ennek vázlatos jegyzéke a Dávid Gyula temetésével kapcsolatos titkosszolgálati előkészületeket taglalja. A legelső intézkedési pont máris 12 ügynököt állít hadrendbe, hogy a temetésre érkező külföldi jelenléteket figyelje („KISS”, „PÉTER”, „IMRE”, „DORU”, „BARTHA”, „NAGY”, „LASZLO”, „STEFAN”, „IULIU”, „PRODAN VALER” és „ÜRMÖSI”).³⁵

Az egyik, 1988. május 10-én kelt jelentés arról tájékoztatja Ungvári alezredest, hogy három holland személy a Protestáns Teológiai Intézetbe érkezett. Jelentésében kitért a teológiai tanárok és a hollandok között folyt beszélgetés tartalmára. Az alezredest, a szerzett információ kiegészítésére, azt tervezi, hogy kapcsolatot létesít, többek között, a „DOCTORANDUL” fedőnév alatt működő ügynökkel.³⁶

Külön említést érdemel az intézményen kívüli „IONESCU” ügynök ténykedése, aki nagy haszonnal működtetett (sőt fizetett) kapcsolati embere volt az ÁBSZ-nek, hiszen személyes és családi összeköttetései révén kiváló lehetősége adódott mind a magyarországi, mind a nyugat-európai látogatók jelentésére. Babos Sándorról, de más amerikai lelkészről is jelent 1977. február 8-án.³⁷ Az ügynök jelentéseinek összesített jegyzékéből (*Opis*) tudjuk, hogy 1978. április 19-én jelentést készített, többek között, a NSZK református egyház képviselőiről (Hans Helmut Esserről és Wilhelm Neuserről),³⁸ a Református Világszövetség brassói gyűléséről,³⁹ 1981 júniusában két magyarországi püspökről, Bartha Tiborról és Tóth Károlyról (az ÁBSZ 1981. június 10-én készítette el a jelentés másolatát),⁴⁰ 1976. május 10-én, 1981. augusztus 22-én és október 24-én Henk van de Graafról,⁴¹ 1982. május 25-én Klaas Elderingről,⁴² a HEKS képviselété-

³⁴ ACNSAS, I-210099/9. 250.

³⁵ ACNSAS, I-211237/3. 101.

³⁶ ACNSAS, R-187913. 122.

³⁷ ACNSAS, R-289591/1. 26.

³⁸ ACNSAS, R-289591/2. 93. Az NSZK református küldöttségének megfigyelése is a prioritások közé tartozott. 1973. május 14-én „NAGY GÉZA” ügynök jelent Karl Halaskiról, az akkor NSZK-ban működő Református Szövetség főtitkáráról. ACNSAS, R-289276. 245. A szövetség küldöttségének szovátai látogatásáról 1974. november 14-én „MATHE DEZIDERIU” ügynök is jelent. ACNSAS, R-292429/2. 17. Ugyanakkor több holland látogatóról is. Uo. 19–20.

³⁹ ACNSAS, R-289591/2. 62.

⁴⁰ ACNSAS, R-289591/2. 57.

⁴¹ ACNSAS, R-289591/2. 109.

⁴² ACNSAS, R-289591/2. 56.1984. ACNSAS, R-289591/2. 43.

ben érkező Franz Schüle és munkatársának látogatásáról két alkalommal is ír,⁴³ részletes jelentést készít a Henk van de Graaf vezette holland turistacsoportról,⁴⁴ 1986. szeptember 8-án Franz Bosról, Hebe Kohlbruggeről, Klaas Elde-ringről és Jan Schippersről, 1988. május 2-án újra Henk van de Graafról, 1987. október 24-én Jan Struyk holland diákról,⁴⁵ 1989. augusztus 10-én Ida Eldering volt diákról.⁴⁶

Tekintettel arra, hogy az ÁBSZ néhány Kolozsváron tanuló holland diákot azon meggyőződéssel követett, hogy valamely külföldi lap tudósítója, álljon itt néhány rendelet e tekintetben is (1978. február 6.):

„A Belügyminisztérium valamennyi alakulata hozzájárul az olyan külföldi újságírók felderítéséhez és adatgyűjtéssel egybekötött felügyeletéhez, akik eltitkolják igazi megbízatásukat és kísérletet tesznek behatolni egyes intézményekbe, vagy megpróbálnak kapcsolatot kiépíteni a román állampolgárok soraiban, hogy tőlük adatokat gyűjtsenek az őket érdeklő ügyekre nézve. Az ilyen eseteket kellő időben kell jelezni a III. Igazgatósággal [kémelhárítás].”

A szállodákban, motelekben, vendéglőkben és másutt működő informátoroknak és kollaborátoroknak rögtön jelenteni kellett, ha gyanút fogtak, hogy a szállást kérő újságíró is lehet. Ilyen helyeken alkalmazni lehetett a lehallgató készülékeket, a szállodai szobák titkos felkutatását, a telefonlehallgatást, a levéllel-fogást stb. Esetükben a határellenőrzést is megszigorították, nehogy a mégis megszerzett anyagot kivihessék az országból.⁴⁷

⁴³ ACNSAS, R-289591/2. 33–34. Franz Schüléről jelent 1983. április 24-én is. ACNSAS, R-289591. Vol. 2. 49.

⁴⁴ ACNSAS, R-289591/2. 25–29 verso.

⁴⁵ ACNSAS, R-289591/2. 1–4 verso.

⁴⁶ ACNSAS, R-289591/2. 39.

⁴⁷ „Plan de măsură pentru intensificarea muncii informativ-operative în rândul ziaristilor străini, în scopul cunoașterii și prevenirii acțiunilor ostile puse la cale de aceștia împotriva țării.” SecurStructObiect. II-462–466.